
SLOVENSKÝ NÁRODOPIŠ

- Z OBSAHU: O. DANGLOVÁ: Motív vtáka v ľudovej dekoratívnej tradícii
S. KOVAČEVIČOVÁ: Historický význam dialektologického
názvoslovia Etnografického atlasu Slovenska
E. FALŤANOVÁ: Podmienky zamestnanosti v I. polovici 20. /
storočia na Slovensku
K. ZAJICOVÁ: Vplyv a odraz politických udalostí na púte a
význam národných pútnických miest

Na obálke: 1. strana: *Gatrová výšivka s motívom páva. Šelpice, o. Trnava. 30. roky 20. storočia. Foto H. Bakaljarová. K článku O. Danglovej: Motív vtáka v ľudovej dekoratívnej tradícii.*

Preklady: PhDr. Svatava Šimková, Martin Styan

Dear Reader,

Slovenský národopis (Slovak Ethnology) is a quarterly with a long tradition, edited in the Slovak language by the Institute of Ethnology of the Slovak Academy of Sciences in Bratislava, Slovakia.

This review publishes papers from all spheres of Slovak folk culture, past and present, including minorities and Slovaks abroad. The journal's articles range from research on the folk culture of every region of Slovakia (folk architecture, arts and crafts, costumes and clothing, folktales, songs, customs, traditions, etc.) through information on activities of ethnological research centres and museums, archival materials, book reviews to theoretical and comparative analyses of topical issues. The most interesting studies are published in English, and all the articles in Slovak have extended English summaries.

As the only periodical specifically devoted to the comparative study of Slovak folk, Slovenský národopis deepens the understanding of folk cultures throughout the world.

By becoming a regular subscriber of Slovenský národopis you will help to support an authoritative review for everyone interested in Slovak folk culture.

Distributed by:

Slovak Academic Press, Ltd.,
P. O. Box 57, Nám. Slobody 6
810 05 Bratislava
SLOVAKIA

Electronic version accessible via Internet

URL <http://www.elis.sk>

HLAVNÝ REDAKTOR

Dušan Ratica

VÝKONNÉ REDAKTORKY

Tatiana Krupová

Zora Vanovičová

REDAKČNÁ RADA

Stanislav Brouček, Ľubica Droppová, Božena Filová, Milan Kiripolský, Soňa Kovačevičová, Eva Krekovičová, Jan Krist, Milan Leščák, Martin Mešša, Magdaléna Pariková, Ján Podolák, Zora Rusnáková, Peter Salner, Miroslav Válka

V prezentovanom čísle Slovenského národopisu sú online sprístupnené iba publikácie pracovníkov Ústavu etnológie SAV (v obsahu farebne odlišené).

Ostatné práce, na ktoré ÚEt SAV nemá licenčné zmluvy, sú vynechané.

Slovenský národopis je evidovaný v nasledujúcich databázach

www.ebsco.com

www.cejsh.icm.edu.pl

www.ceeol.de

www.mla.org

www.ulrichsweb.com

www.willingspress.com

Impaktovaná databáza European Science Foundation (ESF)
European Reference Index for the Humanities (ERIH): www.esf.org

OBSAH

ŠTÚDIE

- D a n g l o v á, Oľga: Motív vtáka v ľudovej dekoratívnej tradícii 411
- K o v a č e v i č o v á, Soňa: Historický význam dialektologického názvoslovia Etnografického atlasu Slovenska 430
- F a l ť a n o v á, Lubica: Podmienky zamestnanosti v 1. polovici 20. storočia na Slovensku 437
- Z a j i c o v á, Katarína: Vplyv a odraz politických udalostí na púte a význam národných pútnických miest 458

DISKUSIA

- B e n ž a, Mojmir: Etnická identita z pohľadu etnológie 466

MATERIÁLY

- G a š p a r í k o v á, Viera: Materiály I. I. Sreznovského zo slovenskej ľudovej kultúry II.... 471
- B e d n á r i k, František: „Po problematike nelegálnych náboženských siekt...“ II. 494
- K o v á č, Milan: „Babonová zbierka Štefana Mončeka“ 515

ROZHĽADY-SPRÁVY-GLOSÝ

- Významné životné jubileum V. Je. Guseva (Viera G a š p a r í k o v á) 522
- Za Jánom Siráckym (Ján B o t í k) 525
- Za Ľubou Pavlovičovou-Bakovou (Eva K r e k o v i č o v á) 527
12. Medzinárodný kongres slavistov v Krakove (Viera G a š p a r í k o v á) 528

28. International Ballad Conference (Eva K r e k o v i č o v á) 532
5. bienálna EASA konferencia: „The Politics of Anthropology: Conditions for thought and Practice“ (Alexandra B i t u š i k o v á) 533
16. Medzinárodná konferencia „Society of Biblical Literature“ (Alexandra B i t u š i k o v á) 536
- Seminár „Tradícia, etika a civilizačné zmeny“ (Zuzana B e ň u š k o v á) 537

RECENZIE-ANOTÁCIE

- S. Burlasová: Katalóg slovenských naratívnych piesní 1-3 (Lubica D r o p p o v á) 539
- Balgarski narodni baladi (Eva K r e k o v i č o v á) 540
- M. Pavlicová - L. Uhlíková: Od folkloru k folklorismu (Hana H l ô š k o v á) 541
- Y. Ternon: Genocidy dvacátého storočia (Diana S z ō l l ō s o v á) 542
- R. Ivanova: Sbogom dinozavri, dobro došli krokodili! (Eva K r e k o v i č o v á) 544
- L. Kürti - J. Langman: Beyond Borders (Alexandra B i t u š i k o v á) 545
- J. Klincová, P. Odaloš, V. Patráš: Jazyk - komunikácia - spoločnosť (Miloš Š i p k a) 546
- U. Hannerz: Transnational connections (Alexandra B i t u š i k o v á) 547
- Anotácie

CONTENTS

STUDIES

- D a n g l o v á, Oľga: The bird motifs in folk decorative expression 411
- K o v a č e v i č o v á, Soňa: Historical importance of dialectological concepts in Slovakia's Ethnographic Atlas 430
- F a l ť a n o v á, Ľubica: The conditions of employment in the first half of the 20th century..... 437
- Z a j i c o v á, Katarína: Influence and reflection of political events on the pilgrimages and importance of national pilgrimage places..... 458

DISCUSSION

- B e n ž a, Mojmir: Ethnical identity from the point of view of ethnology 466

MATERIALS

- G a š p a r í k o v á, Viera: Materials of I. I. Sreznevskij of the Slovak folk culture II. 471
- B e d n á r i k, František: „On the problematic of illegal religious sects...“ II. 494
- K o v á č, Milan: Štefan Monček Collection of „babona's“..... 515

NEWS-HORIZONS-GLOSSARY

- Jubilee of V. Je. Gusev (Viera G a š p a r í k o v á) 522
- An obituary for Ján Sirácky (Ján B o t í k) 525
- An obituary for Ľuba Pavlovičová-Baková (Eva K r e k o v i č o v á) 527
- The 12th International Congress of Slavists in Krakow (Viera G a š p a r í k o v á) 528
- The 28th International Ballad Conference (Eva K r e k o v i č o v á) 532
- The 5th EASA Conference: „The Politics of Anthropology: Conditions for thought and Practice“ (Alexandra B i t u š í k o v á) ... 533
- The 16th International Conference „Society of Biblical Literature“ (Alexandra B i t u š í k o v á) 536
- Seminar „Tradition, ethics and civilisation changes“ (Zuzana B e ň u š k o v á) 537

- BOOK REVIEWS-ANNOTATIONS 539

AUTORI:

Mgr. Oľga Danglová, CSc., Ústav etnológie SAV, Jakubovo nám. 12, 813 64 Bratislava
PhDr. Soňa Kovačevičová, DrSc., Grösslingová 42, 811 01 Bratislava
Mgr. Ľubica Falt'anová, CSc., Ústav etnológie SAV, Jakubovo nám. 12, 813 64 Bratislava
Dr. Katarína Zajicová, Katedra etnológie FiF UK, Gondova 2, 818 01 Bratislava

**PODMIENKY ZAMESTNANOSTI V 1. POLOVICI 20. STOROČIA
(Na príklade Svätoplukova)****LUBICA FALŤANOVÁ**

Mgr. Lubica Falťanová, CSc., Ústav etnológie SAV, Jakubovo nám. 12, 81364 Bratislava, Slovakia

The paper is a deep probe into the problem of the employment structure of the village of Svätoplukovo in the district of Nitra in the first half of the 20th century. A significant part of the population, owners of small areas of agricultural land, was dependent on income from non-agricultural employment. The paper attempts to describe the employment of the population from the point of view of the distribution and features of individual employment according to area of the economy (agriculture, industry), place of work (local job opportunities, in Slovakia, abroad), employment structure of the family and employment development of individuals.

Kľúčové slová: poľnohospodárski robotníci, nádenníci, majere, veľkostatky, priemyselní robotníci, pracovná migrácia
Key words: agricultural workers, day-labourers, estates, large estates, industrial workers, work migration

V súvislosti s výskumom zamestnaneckej štruktúry obyvateľstva vidieka Slovenska do 1. polovice 20. storočia sa natíska aj otázka pracovných príležitostí vytvárajúcich určitý okruh zamestnaní, označovaných v etnografii či etnológii pojmom neroľnícke zamestnania. Iné zdroje zárobku ako roľníctvo, či už podomový obchod, poľnohospodárske námezdné práce, zamestnanie v priemysle na úrovni robotníctva, príp. i iné zamestnanecké príležitosti tvorili, ako je zrejmé aj z doterajšej odbornej literatúry, dôležitú súčasť zamestnaneckého vývoja obyvateľstva vidieka na Slovensku.¹ Tak ako iné javy ľudovej kultúry, i neroľnícke zamestnania sa vzhľadom na jednotlivé vývinové kvalitatívne ukazovatele a rozšírenie vyznačovali regionálnou a

lokálnou diferenciáciou. Obec Svätoplukovo (starý názov Šalgov, okr. Nitra) reprezentuje typ nížinnej obce, nachádzajúcej sa v Nitrianskom kraji, pre ktorý boli z hľadiska zamestnanosti v porovnaní s inými oblasťami typické určité okolnosti, ktoré vytvárali predpoklady výskytu nerolníckych zamestnaní, reprezentovaných predovšetkým poľnohospodárskym robotníctvom. O aké okolnosti ide? Vzhľadom na charakter hospodárstva máme na mysli predovšetkým údaje týkajúce sa rozvoja poľnohospodárstva, z toho najmä zastúpenie jednotlivých veľkostných skupín poľnohospodárskych majetkov. Rozdiely v zastúpení malých a stredných výmerov poľnohospodárskych majetkov nie sú v porovnaní s ostatnými oblasťami Slovenska výrazné. V prospech reprodukcie pôdy vyznieva údaj o jej úrodnosti, avšak na druhej strane patrí do oblasti s najvyššou hustotou poľnohospodárskeho obyvateľstva na 1000 ha všetkej pôdy, čo je v konečnom dôsledku faktor znižovania rentability pôdy.² S týmito ukazovateľmi súvisia i údaje o počte samostatných podnikateľov v poľnohospodárstve, či už v závislosti od celkového počtu zárobkovo činných obyvateľov v poľnohospodárstve alebo vzhľadom na určitú výmeru poľnohospodárskej pôdy. Otázka podielu zamestnanosti v iných odvetviach hospodárstva, ako je napr. priemysel, je štatisticky absolútne zanedbateľná. Z údajov sa vytvára obraz o nízkom počte samostatných roľníkov (tzn. hospodársky sebestačných) na jednej strane a na druhej strane hovorí o vysokom podiele nerolníckej zamestnanosti, predovšetkým o podiele námezdného zamestnania v poľnohospodárstve.³ Ako sa javí hospodárska situácia a podmienky zamestnaneckého vývoja v premietnutí do lokálnych podmienok, snažíme sa osvetliť v nasledujúcej časti príspevku.

Lokálne sociálno-ekonomické podmienky, rodina a nerolnícke zamestnania

Zovšeobecňujúce poznatky o väzbách medzi vlastníctvom pôdy či úrovňou hospodárskej sebestačnosti vlastníkov poľnohospodárskych usadlostí a existenciou nerolníckych zdrojov zárobku sa nachádzajú vo viacerých prácach týkajúcich sa rozvoja nerolníckych zamestnaní. Podľa A. Prandu tento jav zahrnuje skupinu vidieckeho obyvateľstva, ktorých predstavitelia "právne i potenciálne (z hľadiska dedičského práva) vlastní určitú výmeru súkromnej alebo osobnej pôdy, vedome ju obrábajú alebo svojou prácou či finančnými prostriedkami sa podieľajú na jej obrábaní, no ktorí nemôžu z príjmu získaného z tejto poľnohospodárskej pôdy vyžiť a sú nútení (trvale, sezónne alebo príležitostne) si privyrábať prácou v inom zamestnaní."⁴ Z hľadiska celoslovenského priemeru vlastníctvo 6 ha predstavovalo dolný limit veľkosti takej rozlohy poľnohospodárskej pôdy, ktorá už dokázala uživiť rodinu.⁵ Aj výpovede obyvateľov dokumentujú príčinné súvislosti medzi vlastníctvom pôdy a nevyhnutnosťou iného, ďalšieho zárobku, kvantifikujú počet vlastníkov pôdy v obci, závislých od zdrojov zárobku v nerolníckych zamestnaniach: *Keť mal niekto 2 hektáre, 3 hektáre, to by nevychovalo...ale to vždy, aj na našej dedine, vždy vás prevládalo tých, čo nemali nič, jako tých, čo mali vácej* (žena 1, 1929). Ako vidno aj z ďalších výrokov, malé výmery pôdy v hodnotení ich vlastníkov predstavovali takmer nulovú majetkovú a zárobkovú hodnotu. Jednoznačne určovali sociálne postavenie jednotlivcov a rodín: *My sme boli chudobní, jak aj druhí, apo mau dva hektáre, akorát čo sme mali na chleba* (žena 2, 1924). Alebo: *Šak role sme svoje nemali. Lebo rodiči nemali, len jeden hold* (žena 13, 1909). Výmera pôdy priamo určovala mieru závislosti od iných zdrojov zárobku. Pri tých najmenších rozlohách

bol charakter profesie jednoznačný: *Aj keď mal hold - to bou robotník* (muž 14). Námezdnými prácami si zarábali však aj členovia rodín, ktoré mali vo vlastníctve i viac ako 6 ha pôdy. Potreba ďalších zdrojov zárobku vyplývala, ako upozorňovali obyvatelia, priamo z nízkej úrodnosti spôsobenej nedostatočnou úrovňou skvalitňovania pôdy, či z vysokého počtu členov rodiny. Ďalšie zárobky boli nevyhnutné. *Vyžiť sa nedalo. Úrody slabé bývali, keď volado mau ten kúsek roli, čo sa mu urodilo. Prihnojiť ho nemohou. Obrobiť len tedy, keď mau toho seláka, ten mu prišou spraviť* (muž 14, 1911). V tejto súvislosti treba poukázať aj na ďalší z faktorov rentability pôdy, ktorým bola početnosť rodiny. Vo výpovediach sa poukazuje na väzbu medzi obhospodarovanou pôdou a počtom členov rodín, či skladbou rodiny. Nevyhnutnosť námezdnej práce (v tomto prípade ide o sezónne poľnohospodárske práce) bol v mnohých prípadoch dôsledok vzťahu týchto dvoch premenných: *Keď mal niekto 2-3 hektáre, to nevychovalo. Niekedy aj starých rodičov a ešte boli aj deti* (žena 3, 1915). V priemere informátori pochádzali z päťdetnej rodiny. Vyskytol sa prípad rodiny s dvomi deťmi, ale i s jedenástimi, navyše rodiny žili v trojgeneračnom zložení. Napr. v rodine ženy 4, 1920, pochádzajúcej z 11 detí *každý chodeu* na poľnohospodárske práce. Z toho vidno, že i keď je tu snaha o určité zovšeobecňovanie miery hospodárskej závislosti od neroľníckych zamestnaní, ktorá sa prejavila v skladbe zamestnanosti jednotlivých členov rodiny, problematika sa menila často v závislosti od jednotlivých rodinných prípadov a momentálnej rodinnej situácie. V niektorých rodinách zarábali na žatvách i rodičia, napr. i do pomerne vysokého veku. V iných odchádzali pracovať postupne podľa veku iba deti. Iným príkladom je prípad, keď na hospodárstve zostalo pracovať niektoré z detí: napr. syn z neúplnej rodiny, otec padol v 1. svetovej vojne, obhospodaroval 6-7 ha, vlastnej aj v árende, ako hovorí, *robeu na kravách, mal šesť súrodencov, jeho sestry chodili slúžiť* (muž 3, nar. 1915). V inej, päťdetnej rodine odchádzali pracovať práceschopné deti, v domácnosti zostala pomáhať dcéra. Ale aj tie deti, ktoré zostali doma, snažili sa o to, aby si privyrobili, i keď tieto možnosti vzhľadom na povinnosti v domácnosti boli zriedkavejšie: *A už potom mne sa už ani neušlo, sem-tam, keď som aj vybehla k tomu statkárovi na pretrhávačky, pretrhávať repu, kukurica sa lámala, papriku sme obírali, navlíkali, do vinohradov...tak my sme tí doma, čo sme tým rodičom pomáhali, my sme si tam išli privyrobiť, keď nebola doma robota sa chodilo... Už sme si za to tí šaty k hodom kúpili* (žena 1, 1929). Prípadne sa naskytla situácia, keď sa od detí prestal vyžadovať zárobok z neroľníckych zamestnaní (v tomto prípade išlo o dcéru), pretože otec získal trvalé zamestnanie (v tomto prípade poľného hájnika) a s tým i trvalý príjem: *Apo mi hovoril, šak Margita nemosiš ísť na Prélohy* (žena 2, 1924). V zásade sa vyžadovala prítomnosť detí, mládeže, prípadne niektorých z nich, pri nárazových prácach v hospodárstve, napr. pri mlatbe (*keď bola pevnejšia robota*). V zhode s vyššie spomínaným údajom o 6 ha pôdy v priemere poskytujúcich hospodársku sebestačnosť roľníkov, sú aj informácie obyvateľov obce. Časť obyvateľstva optimalizovala svoju hospodársku situáciu doplnením svojho vlastníctva pôdy o prenájatú pôdu v priemere o rozlohe 2-4 ha. Predpokladom tu bolo však vlastníctvo najmenej 2 holdov pôdy. Rozšírenie pôdy vytváralo predpoklady chovu dobytka potrebného na jej obrábanie vo vlastnej rézii: *Do mau 2-2 a pol hektára, už si zobrau do árendy, aby vychovau ten dobytek* (žena 1, 1929), s čím sa spájal i úžitok potravinového charakteru a vytvárali sa možnosti finančných zdrojov odpredajom zvierat. Muž 14, 1915 pochádzal zo štvordetnej rodiny, jeho rodičia vlastnili 1 hold

pôdy: *Tam sa nemá krava chovať, podobne ani na dvoch. Ale keď mau povedzme ti dva, tri a ešte si vzau do prenájmu, tak aby mau aspoň tých šesť, sedem, na tých kravičkách už vtedy sa uživeu aj s rodinu.* V niektorých prípadoch si prenajímali pôdu (2-3 holdy), aj 1 holdoví vlastníci pôdy.⁶ Pôda sa prenajímala buď od cirkvi (v obci katolíckej, evanjelickej), obce alebo od súkromných hospodárov. Do prenájmu dávali svoju pôdu (napr. vlastníci 1 hold) aj rodiny, ktoré sa sústreďovali na iné zdroje zárobku. Napr. muž vyhľadával prácu mimo obce, manželka sa starala o domácnosť a pridomové hospodárstvo, (manželka - muž 14, 1911 žena 15, 1915). Prenájom sa uzatváral zmluvne s pevne stanovenou ročnou sumou, vyplácanou po zbere úrody. Takto stanovená cena z prenájmu bola krajne nevýhodná v období nízkych úrod, neúrody, pretože po splatení "árendy" bol ekonomický prínos v rodine mizivý a *my sme potom ani na chleba nemali* (žena 2, 1924). Navyše, ako upozorňovali obyvatelia, suma zaplatená za viacročný prenájom v konečnom dôsledku presahovala skutočnú hodnotu prenajatej pôdy.⁷

Podľa výpočtov informátorov len asi 6-10 rodín ("seláci", "gazdovia") z obce nebolo závislých od príjmov z neroľníckych zamestnaní. Ale ani strední roľníci nie sú v reflektovaní skúmanej skupiny hodnotení ako ekonomicky stabilná či silná skupina. Poukazuje sa na rizikové aspekty hospodárenia, vyplývajúce z požiadaviek na výdavky (*seláci ti boli tiež slabí, zdochla mu krava a už bou hotový...zas moseu dať spraviť, kone kovať*, muž 9, 1914). Príjmová časť bola podmienená najmä nízkymi cenami obilia (*nepredalo sa to zboží dobre, šak tu bolo lacné to žito, jačmeň, rež*, muž 10, 1948). Hospodárenie bolo neziskové: *Užiť sa uživili, ale nemali na zlepšení, z roka na rok ten selák žil* (muž 10, 1948).

Vývin zamestnanosti jednotlivcov

Jeden z pohľadov na zamestnanecký vývin obyvateľstva obce sa opiera o záznamy profesného vývinu jednotlivcov. Príspevok zachytáva jednotlivých predstaviteľov spoločenstva v rôznych fázach životného cyklu. V čase výskumu mali v priemere 72 rokov. Keďže sa na príjmoch rodiny podieľali približne od 12 rokov a horný vekový limit bol stanovený polovicou 20. storočia, keď predstavitelia skupiny mali od 21 do 41 rokov, z 90% nad 30 rokov, je zaznamenané obdobie ich života v pôvodnej rodine (detstvo, dospievanie), rodinnej a ekonomickej emancipácie, počiatkov a rozvoja života novozaloženej rodiny. Pri sledovaní javov treba vziať do úvahy fakt, že sa vyvíjali a existovali na pozadí vývinu spoločnosti v období ohraničenom približne rokmi 1918-1945.

Ak situáciu v zamestnaneckých zdrojoch premietneme do charakteru pracovného vývinu jednotlivcov, prejavuje sa v rôznorodosti pracovných miest, ako aj v nestálosti pracovných príležitostí v ročnom cykle. Môžeme uviesť niekoľko príkladov ilustrujúcich pracovný vývin jednotlivcov v sledovanom období.

Napr. muž narodený 1914 (muž 11, 1914) poukazuje na to, že *kvôli práci málo som bou doma, len keď som bou malý*. Pracoval príležitostne už od detstva na miestnych veľkostatkoch, pahlčil v obci (*chodeu som po službách, paholčeu som pri koňoch, pri kravičkách, jako volakedy chudobní chlapci*) a v Hornom Štáli na Žitnom ostrove (1935-1936), medzitým chodieval na sezónne poľnohospodárske práce - vyžal 12 žatiev (napr. na majeri Bačala v obci), v r. 1937 odchádza do Francúzska

pracovať ako stály robotník na poľnohospodársky majetok vo Varzy. V r. 1938 sa z vlastnej iniciatívy vrátil. V r. 1939 pracoval v Nemecku v železnorudnej bani, cez 2. svetovú vojnu pracoval na veľkostatkoch a po súkromníkoch, roľníkoch v Svätoplukove, po vojne odchádza do pohraničia v Čechách do zlievárne v Žandove, v r. 1949 (v r. 1948 sa oženil) sa vracia s manželkou (pred narodením dieťaťa) domov, pracuje u roľníkov (niekoľkodňová práca) a vo vinohradoch (napr. niekoľko dní v Pezinku) a začiatkom roka 1949 pracoval v cukrovare v Moste.

Ďalším príkladom je muž narodený r. 1911 (muž 14). Už od detstva pracoval na miestnych majeroch. Neustále striedanie zamestnaní je charakteristické i pre jeho zamestnanecký vývin. F. Brázdik chodieval na poľnohospodárske práce v mieste bydliska, v priebehu roka však zárobok z nich doplňal aj námezdnými prácami v iných oblastiach. Jednou z príležitostí boli stavebné práce - napr. pracoval pri stavbe školy v obci. Ako uvádza, už ako dospelý sa snažil zamestnať na stavbách v blízkej Nitre. Podľa záznamov v pracovnej knižke a podľa ústnych informácií v rokoch 1930-1950 pracoval na stavbách v Nitre, ako závozník v súkromnej firme (3 roky) a ako robotník u živnostníka v Nitre, na poľnohospodárskych majetkoch na Karolskom Pereši, v Šahách, Bačale a u súkromných roľníkov. V priebehu každého roka vystriedal v krátkodobých pracovných vzťahoch niekoľko miest (napr. r. 1936 išlo o 4 miesta v trvaní 4 dni, 12 dní, 20 dní a 2 dni).

Muž narodený roku 1912 (muž 8) pri opisoch ciest za prácou hovorí: *Sveta som dosť pochodeu*. Z pracovných miest môžeme menovať sezónnu prácu (pol roka) vo Francúzsku (1937), po návrate z Francúzska bol cez zimu doma, nasledovala práca v Sklenom pri výstavbe vojenských krytov, niekoľkokrát bol na žatvách v mieste bydliska (5 krát pred Francúzskom a päť po návrate), po r. 1945 3 roky pracoval v textilnej továrni vo Varnsdorfe. Jeho sestra väčšinou slúžila v Čechách, kde sa aj vydala.

Muž narodený 1914 (muž 9), syn ženčovského gazdu, vypomáhal otcovi, pracoval tiež na rôznych miestach v Nemecku v zbrojnom priemysle (spolu 3 a pol roka). Chodieval kopať vinohrady do Rače, Vajnor, pracoval v leteckej továrni v Nitre. Po roku 1945, keď sa oženil a nemal kde bývať, odišiel spolu s manželkou do Ašu na tri a pol roka, kde pracovali spolu v textilnej továrni.

Čo sa týka ženskej reprezentácie, napr. žena narodená r. 1917 v Mojmirovciach (žena 6), vydatá v Svätoplukove, asi od 13 rokov chodila na poľnohospodárske práce na Malú Dolinu. Vydala sa r. 1937 a v r. 1939 odišli s manželom na sezónu (od marca do decembra) do Nemecka, kde sa zamestnali na poľnohospodárskom majetku aj ďalšie dve sezóny. V r. 1946-1949 pracovala s manželom v Čechách (1 a pol roka Vejprty, textilná továreň, potom Ústí nad Labem, kde manžel pracoval ako murár, ona už nepracovala kvôli starostlivosti o deti).

Aj žena narodená 1920 (žena 4) od 13-14 rokov chodila pracovať na miestne veľkostatky, ako 17 ročná (od marca 1937 do januára 1939) pracovala ako slúžka u grófov Hunyadyovcov v Mojmirovciach, v r. 1939 až 1942 chodila na niekoľkodňové práce na Bačalu majer (napr. v r. 1941 sú dva zápisy - 12. 5. - 24. 6., 30. 6 - 9. 12.), v r. 1943 bola 10 mesiacov v Nemecku na poľnohospodársku sezónu.

Rozmanitosťou sa vyznačuje i sled zamestnaní dvoch sestier (žena 16 a žena 17). Prvá z nich, staršia, narodená 1910, od 15-16 rokov chodila do žatvy v mieste bydliska. Ešte predtým však slúžila v Nitre. Jej služby mali krátkodobý charakter, jeden, tri mesiace, ako sa vyjadřila *dokál som vydržala slúžiť*. Podľa jej výpovede *najdlhší*

Deň, mesiac a rok vstupu do zamestnania	Prihlásený u nemocenskej poisťovne	Deň, mesiac a rok výstupu zo zamestnania	Podpis (razítko) zamestnávateľa alebo jeho zástupcu
1.5. 1936	v metre pracovala 17 dní	31. XII 1936	Hospodárstvo BRATIA KLEIN ŠALGOV (Bačala majir)
25/5 1937	Nitra	10. I 1938	Hospodárstvo BRATIA KLEIN ŠALGOV (Bačala majir)
21/7 1938	"	31.8 1939	Hospodárstvo BRATIA KLEIN ŠALGOV (Bačala majir)
12. V 1941	- " - pracovala 17 dní	14. VI 1941	BRATIA ŠALGOV (Bačala majir)

30. VI 1941	- " -	9. XII 1941	Hospodárstvo BRATIA KLEIN ŠALGOV (Bačala majir)
10/11 1942	Langenichtschild Kobis Kieselbach	9. XII 1942	Wegé, Wauer
14/5 1943	Nitra		
24/5 1943		28/5 1943	Prameritz Klein

Časť záznamov z pracovnej knižky ženy zo Svätoplukova, narodenej roku 1920, s údajmi o poľnohospodárskych prácach na miestnom "panstve" Bačala. Podľa ďalších údajov pracovala ako slúžka u grófa v Urmíne (1937-1939), ako poľnohospodárska robotníčka celú sezónu v Nemecku (1942) i u miestneho majetného roľníka (Kamenický, rok 1943)

čas som bola tri mesiace u jenného doktora. Jej sestra (narodená 1920) chodila na poľnohospodárske práce tiež približne od 14-15 rokov. Takisto podľa jej výpovedí a na základe porovnania s údajmi v pracovnej knižke už v 16 rokoch odišla na mesiac na poľnohospodárske práce do Čiech. Zárobkové miesta sú rôznorodé. Viackrát pracovala na majeroch, u sedliakov v mieste bydliska. Zamestnala sa niekoľkokrát na poľnohospodárskych majetkoch v Čechách, pracovala aj ako slúžka v Bratislave (mesiac), od r. 1946 pracovala a žila s manželom v Čechách vo Varnsdorfe ako robotníčka v textilnej továrni. V r. 1978 sa vrátila do Šalgova.

Rozhodujúcu zložku v príjmoch z neroľníckych zamestnaní v obci tvorilo poľnohospodárske nádenníctvo. V zamestnaneckej štruktúre obyvateľstva sa vyskytovalo u žien zamestnanie sezónnych poľnohospodárskych robotníčok, nádenníčiek, slúžok v domácnostiach a na roľníckych hospodárstvach, v malej miere priemyselných robotníčok (po r. 1945). Muži pracovali ako poľnohospodárski robotníci, nádenníci, na sezónu alebo časovo dlhšie zmluvy, ako priemyselní robotníci v tehelniach, v potravinárskom, stavebnom a textilnom priemysle, ako paholkovia.

Pre zamestnania sledovanej skupiny bola charakteristická ich nestálosť, krátkodobosť, sezónnosť, s ktorými sa spájala nepravidelnosť finančných zárobkov a príjmov v podobe naturálií: *Chodili na roboty, ale to bolo len cez leto (poľnohospodárske práce - pozn. autora). Cez zimu boli doma. A cez zimu už žili z toho čo vyrobili...moseu cez zimu na tom prežiť. Aj ten, čo tú árendu mau, moseu sa prechovať voláko, tých peňazí nebolo nazvyš, volačo si troška predau...* (žena 1, 1929). *A zarobeu to zboží. Potom bou konec, peňáze žáne neišli velké... Nebolo celý rok robota, že by ste bol zarobili celý rok (muž 11, 1914). Tu sa mimula sezóna a bolo po robote (muž 7, 1912). Vždy ju nenašou, tedy robotu bolo treba hľadať lampášom. Tedy sa ťažko do roboty dostau...keť bola sezóna, tak bola práca, ale keť sa porobilo, už boli šeci doma (muž 14, 1911).*

Sled zamestnaneckých príležitostí bol determinovaný rytmom poľnohospodárskych prác a ich sezónnosťou. V obdobiach medzi nimi sa snažili obyvatelia hľadať ďalšie zdroje zárobku v blízkom i vzdialenom okolí, prípadne hľadali trvalejší zárobok, často i v cudzine. *To šecker taká sezóna. Keť bolo po žatve, tak sme sa zebrale takí kamaráti a išli sme si robotu hľadať na bicygloch (muž 8, 1912).* Alebo: *Tedy dedina robila väčšinu len v poľnohospodárstve a už kerí mali bicygle, mohli odbehnúť (muž 14, 1911).*

Námezdné práce v poľnohospodárstve

Ako sme už uviedli, podstatná časť ekonomicky aktívneho obyvateľstva získavala zárobky formou nádenníctva v poľnohospodárstve. Doterajšie etnografické práce sa zaoberajú v prevažnej miere sezónnymi poľnohospodárskymi robotníkmi. Na základe ich výsledkov sú známe okolnosti vzniku, rozšírenie a formy poľnohospodárskeho sezonárstva na Slovensku.⁸ Viacerí autori sa pri podrobnejšom štúdiu poľnohospodárskeho sezonárstva orientovali na výskum vybraných oblastí Slovenska. Na základe týchto prác existujú najucelenejšie poznatky o poľnohospodárskych sezónnych robotníkoch z Kysúc, Oravy, z oblasti Žiaru nad Hronom, Myjavy.⁹ Nádenníctvo spojené s každodenným odchádzaním na blízke veľkostatky sa široko uplatnilo najmä na juhozápadnom Slovensku, kde rozsiahle poľnohospodárske majetky zaberali

veľkú časť pôdy.¹⁰ Z tohto hľadiska má príspevok význam ako prehĺbenie poznatkov o doteraz menej spracovanej otázke pracovno-organizačných foriem nádenníctva a spôsobu života nádenníkov.

Námezdné poľnohospodárske práce v mieste bydliska

Obyvatelia obce považujú miestne poľnohospodárstvo a s tým spojené nádenníctvo z hľadiska zamestnaneckých príležitostí za prvoradé (*tu sa najviac nádeničilo*). Prácu poskytovali predovšetkým majitelia rozsiahlejších poľnohospodárskych majetkov (*panstvá*) nachádzajúcich sa v rámci chotára obce. Ich súčasťou boli v niektorých prípadoch majere (*majire*) alebo majitelia mali v katastri iba "role". Väčšina z ich mala majetky v prenájme. Miestni obyvatelia chodili pracovať na Bačalu, Karolský Pereš, Karolské Prélohy, na Novú Ľoru, Peškodár, Fízeš, k Lesnerovi.¹¹ Ako uvádzajú, chodili "po Židoch", vyskytuje sa aj termín "na panské", "na panstvá", "majire", miesta sa označujú názvom miesta alebo menom majiteľa: *Bou Žid Klajno na Bačali, bou Žid Lesner, Goldštajn na Novej Hore, "Žid Adler" bol "pán" na Peškodári, "Rajs" bol majiteľ Fízeša, "Fusman" na Pereši*. Karolské Prélohy mal tiež v árende "Fusman". Väčšina z nich mala stále bydlisko mimo obce. Po roku 1939 došlo k zmenám prenajímateľov majetkov. Majetkové zmeny prebehli už i po roku 1918 na základe parcelácie veľkostatkov. Po rozparcelovaní hospodáril na Pereši Kulik - *to boli juhoslovanskí kolonisti*. Pretože nemáme k dispozícii presné rozlohy jednotlivých uvedených majetkov, budeme sa pridŕžovať pri spresňovaní údajov výpovedí obyvateľov. V porovnaní so susednými dedinami mala obec menší chotár, čo ovplyvňovalo aj počet pracovných príležitostí: *Dedina bola velice bídná. Bídno sa žilo. Tam bolo lepší, gde bolo vác panstva. Například v Urmíne (v Mojmirovciach - pozn. autora) bolo vác velkostatkárov, aj v Cabaji bolo vác, ti mali vác roboty*. Odhadom bola výmera "šalgovského" (svätoplukovského) chotára 1400 ha. Najväčší majer bol na Bačali, menší na Pereši, "majírky" sa nachádzali na Novej Hore, Fízeši, Peškodári, Lesner mal iba role. Jedným z ukazovateľov veľkosti majetku, v tom i majera sú údaje o počte stálych sluhov na majeroch. Na Bačali bolo 11 stálych zamestnancov (7 břešov, 1 kolár, 1 kováč, "břešský gazda"). Na Pereši boli 3 břeši, na Prélohoch 2 břeši a 1 vincúr, aj na ostatných majeroch boli břeši v počte 1-3.

Najväčšie pracovné príležitosti poskytovala Bačala a Pereš. V súvislosti s poľnohospodárstvom ako determinantom zamestnaneckej profilácie treba upozorniť na fakt, že vzhľadom na nízku úroveň mechanizácie odvetvia si veľká časť pracovných postupov vyžadovala ešte aj koncom 1. polovice 20. storočia ručné vykonávanie prác, a tým aj väčší počet pracovných síl. Najlepší prehľad mali obyvatelia o počte pracovníkov počas žatvy. Bačala i Pereš najímala na žatvu po 25-30 párov (čiže spolu 100-120 obyvateľov obce), Lesner 7-8, podobne aj ostatné 3 panstvá (spolu približne 50 ľudí). Na Prélohoch sa málo žalo, pretože podstatnú plochu tvorili vinohrady. Podľa sezóny poskytovali Prélohy prácu najviac pre 25-30 robotníkov (okrem stálych zamestnancov). Z porovnania so susednou obcou Mojmirovce vyplýva, že skutočne tamjšie majetky boli rozsiahlejšie. Len Malá Dolina, kde pracovali Mojmirovčania, zamestnávala v čase žatvy 60 párov.

Najrozhodujúcejším zárobkovým momentom pre obyvateľov bolo získanie zmluvy na žatvu. Znamenalo to v bežnej terminológii zarobiť si "na chleba". Každý majer mal svojho sezónneho gazdu ("ženčovský gazda", "robotnícky gazda", "nájomník,

hoferov gazda" - podľa obyvateľov, ktorí bývali po árendách) z radov miestneho obyvateľstva (*Klajno mal Sabu, Lesner Sopóciho, Goldštaj mal Lobodáša*). Gazda si zabezpečoval pracovníkov už v zime, okolo Vianoc. Medzi obyvateľmi sa zabezpečenie zmluvy na žatvu pre nasledujúcu sezónu považovalo za prestížnu záležitosť. Už po Vianociach sa diskutovalo o podpísaných zmluvách: *ten ešte nemá žatvu, ten nemá žatvu, já som tú žatvu mau, ale henten né, henten né, už ten bou taky troška uponížený, že nemá žatvu...*, muž 14, 1911. Pri výbere rozhodovala pracovná zdatnosť záujemcov, ale napríklad i to, či v predchádzajúcom roku nebol práceneschopný (*takého už nechceli* - muž 14, 1911). Ako spomína syn žencovského gazdu, muž narodený 1914 (muž 9) ktorý otcovi pomáhal, napr. aj pri nábore žencov, obyvatelia sa sami o miesto uchádzali: *Ludi stáli tam na ulicách, u nás roboty nebolo, čakali: Zeber aj mňa Miško, zeber aj mňa*. "Kontrakt" sa podpisoval v nedeľu u sezónneho gazdu. Majiteľ poskytol aj finančný obnos na "prípovedné", alkohol na prípitok, ktorým sa zapilo podpísanie zmluvy.

Uzatvorenie zmluvy bolo záležitosťou žencov, ktorí si vyberali žnice, či už z rodiny (manžel s manželkou, otec s dcérou, brat so sestrou) alebo spomedzi známych. Ženci obyčajne chodievali každoročne na žatvu na ten istý majer, žnice sa zväčša obmieňali. Ten robotník, ktorý u príslušného majiteľa podpísal žatvu, mal na tomto mieste prednosť i pri jarých a jesenných prácach.

Počas žatvy sa na Bačali a Peškodári cez týždeň aj spávalo, v sobotu večer sa na nedeľu chodievalo domov. Z niektorých panstiev, ktoré boli bližšie k Šalgovu (Lesner, Nová Hora), sa cez týždeň počas žatvy každý deň nocovalo doma. Na Bačale sa bývalo v maštali: *Kravy sa pustili von z maštali. Povymetalo sa. Nahádzali tam slamy jak pod kravy a deku, vankúš mal už každý z domu. Spávalo spoločne patnásť párov, dvadsať párov, kedy kolko*, žena 4, 1920. Upozorňuje sa aj na nízke hygienické podmienky: *Na Bačali tam sme boli aj mesiac žat', v takých šalandách sme na slame spávali. Tolkoto bolo slamy, tolkoto blch*, žena 2, 1924. Žatva na panstvách trvala v priemere 6-7 týždňov. Pracovný čas sa prispôboval klimatickým podmienkam. Kvôli horúcemu počasiu mali ženci poobede prestávku, pracovali až po tretej a do neskorých večerných hodín. Niekedy, keď bolo treba žatvu urýchliť, napr. obilie padalo, ak bol silný vietor, pracovalo sa aj v nedeľu. Vykonávanie prác záviselo aj od kvality obilia - keď bolo obilie suché a sypalo sa, kosili už od tretej ráno. Cez žatvu sa pracovalo do jedenástej hodiny v noci, keď zväžali obilie (*potom sme sa poumývali, išli sme si lahnúť a o dvoch hodinách už kričau hore gazda, lebo už sme moseli zasa tí hrabanice vázat' a už keť ráno bolo o šesti hodinách, už sme išli kosit'*, žena 4, 1920). Pracovalo sa v "partách". Spôsob, akým boli ženci pri zožinaní zoradení, sa volal "na káčera", ženy "zebírali" obilie zo steny, ukladali na "províska" a ďalší muži viazali do snopov. Dôraz sa kládol na to, aby bolo čisto zbrané, v opačnom prípade nasledujúcemu koscovi zvyšky stebiel hatili kosu. Križe k mláťačke vozili "vozári" (stáli zamestnanci-sluhovia). Mlatba "mašinami" ("mašinuvalo sa") sa považovala za neprijemnú prácu vzhľadom na množstvo prachového odpadu. Pri hádzaní snopov do "trumla", ktorú vykonával "špajzer", aj za nebezpečnú. Pri jednotlivých prácach počas mlatby sa preto robotníci striedali: *A potom sme kolko boli pri mašine. V tom prahu ve plevách ani sme nevideli, jak slepé sme boli. Aj tri týne. A v takých horúčostách...Pri plevách sme boli tri aj štyri. Každý deň sme boli inde. Do by bou v tých plevách každý deň pri tom prahu* (žena 13, 1909). Ak bol nedostatok robotníkov z partie na Bačale, pribrali z iných častí, povedzme z Močenku.

Niekedy sa zase aj "frajmočilo", bolo voľno pre niektorých, *jako kedy vystavali ľudí* (muž 9, 1914). Mlátačky "dampfovky" mali v držbe majstri napr. zo Šalgova, Krškan, Ivánky a pri mlatbe pracovali na kontrakt.

V čase žatvy sa vykonávali aj iné práce v skorých ranných, či ešte nočných hodinách (o 2., 3. hodine rannej) pred "žinaním". Veľkými železnými hrablami ženy hrabali "hrabanice", zvyšky obilných stebiel na skosených úsekoch (neskôr sa hrabali koňmo), ktoré aj viazali. Už o 2., 3. hodine sa kosákom kosil, či trhal pomocou kosáka hrach (napr. na Bačale), pretože v čase denných vysokých teplôt *by sa bou pluskau*. Ráno pokračovali v prácach žatvou.

Na stravovanie počas žatvy bola robotníkom poskytnutá "vydaná". Pred žatvou každý pár dostal naturálie-obilie, slaninu, cukor a menší obnos peňazí. Cez žatvu mali robotníci zabezpečený dovoz stravy na Bačalu a Pereš z domu panstvom, cez mlatbu už si zabezpečovali jedlo bez ich pomoci. Obedy na Bačalu a na Pereš zo Šalgova z domácností vozil panský sluha ("obedár") na voze vystlanom slamou a zapriahnutom volmi. Okolo 11. hodine už bol v obci na námestí, kam priniesli tí, čo zostali doma, menami pooznačované "batôžky", konvičky s obedmi. *A už šeckých nás poznal, čo sme to nosili. Ešte tú čakáme, tá ešte nenavarila* (žena 1, 1929). V čase horúčav robotníci uprednostňovali kyslé mliečne polievky, frekventovanou stravou boli múčne jedlá ako napr. slíže. Tekvičná kyslá polievka musela byť dobre studená, ženy ju ešte pred odoslaním chladili v nádobe ponorenej vo vode v studni. *Na poobede, večeru sa posielala melta, dobrá bola, keď bola studená na tej roli...a k tomu už také volačo, čo sa nepokazilo. Omastený chleba, cibulu* (žena 1, 1929). Alebo sa zjedol zvyšok z obeda. Keď sa piekol chlieb, posielalo sa väčšie množstvo, ktoré si zabalili do vlhkého obrúska. Každodenné cesty panského pohoniča využívali robotníci i na posielanie písomných odkazov domov. Podľa informácií pôvodne na Pereši bola zabezpečovaná spoločná strava. Tak ako v prípade zmienok o nevyhovujúcich podmienok ubytovania na majeroch, i tu sa opakuje podobná charakteristika poukazujúca na nízku úroveň zabezpečovania stravovania: obedy sa roznášali v chlebovom koryte, delilo sa rukami (napr. slíže), jedlo sa z lavórov v skupinách po 5-6. Na panstvá nachádzajúce sa bližšie k obci počas žatvy nosili obedy rodinní príslušníci. Ak pracovala manželka, mohol to byť aj jej muž.

Za žnice chodili 13-14 ročné dievčatá i mladšie (*Já jak som mala dvanást' rokov vyšla som ze školy, už som išla já do veľkého panstva, de bolo tricát párov žencov*, žena 13, 1909 o Pereši), kde bez pomoci a či zaučenia vykonávali požadované práce pri odberaní obilia (*Veru a išla som ze švagrom. A dali ma na samý predek a ništ som nevedela. Bóže, reku jako já to uvládzem. No ale robili nám provislá*, žena 13, 1909). Mládenci začali pracovať ako kosci v rôznom veku podľa individuálnych schopností, kto bol ako súci. Niektorí ako 17-18 roční ešte boli "za žnice".

Partia pracovala na veľkostatkoch podľa dohody za desiaty *metrák* obilia ("výžinek", "rís") - napr. na Bačale. Pri vážení sa každý desiaty meter - "meca" odložil, rozpočítal medzi žencov a rozviezol na voze, ktorý dal k dispozícii majiteľ. Žnec bol dohodnutý so žnicou o jej podieli, spravidla tvoril 1 tretinu zo zárobku. Z jednej žatvy pripadlo na pár približne 7-8 q obilia, žnec mal 4 a pol a žena 2 a pol q. Boli aj prípady, keď majiteľ, v tomto prípade Kulik na Pereši, výžinok nevydal, kým sa neukončili repné jesenné práce.

Sezónny gazda navyše okrem rísu dostal ako "gazdovské" po metri kukurice, žita, jačmeňa, raže. Majere sa diferencovali podľa kvality hospodárenia, a tým i podľa výšky

zárobku. Za neprosperujúcich hospodárov považovali juhoslovanských kolonistov zvyškového veľkostatku Karolský Pereš.

K poľnohospodárskym prácam sa viazali prejavy zvykoslovného rázu a folklór. Pretože sa nemienime týmito javmi podrobnejšie zaoberať, uvádzame ich v stručnom prehľade. Ak bol mládenec prvýkrát v žatve ako žnec, chlapi ho na roli "zdvihli". Intenzívne sú spomienky na cesty na roľu, na vozoch či peši, počas ktorých ženy spievali. Pred začiatkom žatevných prác ženy uväzovali gazdovi alebo správcovi ("intís"), či majiteľovi na ruku kyticu z poľných kvetov a obilia (*vázalo sa pérko*), so slovami: *čím nás Pán Boh požehná, tým vás aj my obdaríme*. Žať sa začínalo slovami *S Pánom Bohom*. Po ukončení sa viazal dožinkový veniec (*veňec sa plétol*), ktorý dávali dievčence majiteľovi hospodárstva. Pritom sa spievala pieseň s textom: *Gazda náš, gazda náš, dajže nám oldomáš, dajže nám ho z lásky, zbírali sme klásky. Už sme sa nažali žitka zeleného, ešte sme nepili vinka červeného...* Práce sa uzavreli oldomášom, na ktorý prispel majiteľ, pri muzike (napr. harmonike).

Do "veľkých žatiev" na majeroch po vydaji spravidla ženy nechodili vzhľadom na časovú náročnosť prác. Chodili zväčša na "malé žatvy" k majetnejším hospodárom (trvali napr. týždeň a pol), ktorý potreboval jedného dvoch žencov (to už sa chytli manželia, otec s dcérou). Napr. žena nar. 1910 (ž. 6) po vydaji vyžala u gazdov ešte sedem žatiev. U gazdov sa žalo za jedenásty meter.

Dôležitou súčasťou zárobkov boli jarné a jesenné poľné práce na spomínaných miestnych panstvách. Prakticky spolu so žatvou sa pracovalo týmto spôsobom od marca do decembra (...*lež sňah nenapadol, ešte aj v snehu sme lámali kukuricu. Od marca do decembra...*, žena 4, 1920). Práce však, a s tým i prijmy, vzhľadom na potreby ich vykonávania, neboli plynulé: *Vtedy bola robota úchytková. Každý sa snažeu dla možnosti, zakál je robota, robiť. Keť sa napríklad pretrhala repa, príklad povím, potom bola pauza, povedzme týždeň aj dvá. Povedzme došli zas jačmene. To sa plelo kedysi... atď.*, muž 14, 1911. Alebo: *Bola aj prestávka, že aj tam nebola (práca). Šak už keť kukurice sa okopali, zboží ešte nebolo, tak zatál boli robotníci doma*, žena 1, 1929. Vzhľadom na produkčné zameranie majetkov, v rozhodujúcej miere vykonávali robotníci práce spojené s pestovaním a zberom repy a kukurice. Medzi miestnymi majetkami existovali diferenciácie v rastlinnej produkcii. Na Pereši sa okrem predchádzajúcich hlavných plodín pestoval aj tabak. Pre Prélohy boli rozhodujúce vinohrady.

Pracovný čas trval od 6. hodiny rannej do večera do 6. hodiny. Pretože Bačala mala najvzdialenejšie role a približne 10 kilometrová cesta peši na ne z obce trvala vyše hodiny, robotníci museli odchádzať v skorých ranných hodinách. Odchody boli spoločné so zrazom pri soche svätého Urbana na hlavnej ceste, smerujúcej do chotára. *Ráno o šesti už sme boli na Bačali na roli, to je hodinu a štvrt' cesty, dobre ale mosí kráčať a do večera do šestej robiť, hodinu bola prestávka na obed*, žena 4, 1920. Organizáciu robotníkov, s upozornením, aké práce sa budú vykonávať a aké nástroje si majú zobrať so sebou, mal na starosti sezónny gazda - *ten nás pochodeu*. Napr. gazdovi zabezpečujúcemu robotníkov na Bačalu pri práci pomáhal jeho syn. Oznamoval napr. ľuďom, kedy majú prísť, aký "rád" (nariadenie) si majú na práce priniesť (muž 9, 1914, syn ženčovského gazdu). Po príchode na roľu *gazda nás čakal, už bol na tabli*. Stávalo sa, že počet robotníkov, ktorí prišli na roľu, prevyšoval záujem panstva a museli sa vrátiť pokorení domov. Vykonávali sa všetky práce súvisiace s pestovaním repy - šintovanie, pretrhávanie, okopávanie (3 krát), trhanie; kukurice - oko-

pávanie, lámanie. Medzitým sa plelo obilie, na Bačalu sa chodili sadiť a zbierať paradajky, chodili sa robiť práce súvisiace s pestovaním papriky na mletie, kosila sa "repsa" (repka olejná), kosili sa menšie plochy lúk.

Jednotlivé práce sa odlišovali podľa účasti žien a mužov na nich a spôsobom odmeňovania. Diferencie existovali v tomto smere aj medzi jednotlivými majermi. Majitelia uprednostňovali pri niektorých prácach ženy, keďže im podľa zákona prislúchal nižší plat. *A volakedi právda tí páni chlapov nezali do roboty, lebo tým moseli vácej platiť. Tak chlapi boli doma a ženy chodili okopávať, pretrhávať kukuricu, burgyňu... Tak chodili ženy. Ťažké to bolo*, žena 2, 1924. ...*Pretrhávať pretrhávali len ženy...*, muž 9, 1914. Podľa prác a majetkov finančné odmeňovanie bolo buď za deň ("na napsám") alebo podľa množstva vykonávanej práce ("na akort") - obidva spôsoby s týždňovým vyplácaním v sobotu. Odmeňovanie na akort sa volilo zo strany zamestnávateľa v záujme rýchleho ukončenia prác, ako tomu bolo napr. pri pretrhávaní a kopaní-zbere repy (*sme sa usilovali*, žena 2, 1924). Veľkosť plochy meral gazda paličkou "na sáhy". Pri pretrhávaní sa pracovalo na spoločne vymeryaných tabličkách, pri zbere repy každý pracoval na samostatnom dieli. Pri pretrhávaní na napsám sa pretrhávalo po dvoch riadkoch, pričom jednotlivci striedali v obidvoch smeroch postupne každý druhý, aby si robotníci v skupine nezavadzali. Nevýhodou pre robotníkov bola nerovnaká hustota výsadby. Informácie o dennom príjme sú rôzne. To zodpovedá aj všeobecnému vývinu v platoch. V tomto období podľa výpovedí zarobili na napsám ženy 6-9 korún, muži o 50 halierov viacej. V priemere zarobili týždenne 30 korún (*čo to bolo, na mizinu*). Muži mali v priemere podľa výpovedí o 50 halierov či 1 korunu vyšší plat. Výška platov sa menila vplyvom rôznych okolností. Kritická bola situácia v čase hospodárskej krízy. Ako vyplýva z historického materiálu, v tomto čase museli veľkostatkári ustúpiť tlaku štrajkujúcich poľnohospodárskych robotníkov v Nitrianskom kraji a zaviazali sa platiť vyššie mzdy, zvýšiť ich zo 6 na 7 Kč (u žien) a z 8 na 9 Kč (u mužov).¹² Pred hospodárskou krízou boli príjmy vyššie - predstavovali 13-14 korún denne. Zenčovský gazda bol finančne zvýhodnený, mal o dve koruny vyšší plat ako robotníci. Podľa výpovedí príjem podľa akordu bol vyšší ako napsám: *to nám ze sáhu odmerau a to nás vyšlo na dvadsať aj na dvadsaťdva korún*, žena 2, 1924.

Vo všeobecnosti sa do prác na panstvách zapájali už školopovinné deti, a to, ako sami obyvatelia zdôrazňujú, na úkor školskej dochádzky. Vykonávali určité vymedzené druhy alebo množstvo prác. Ich denná mzda bola 4 koruny. Medzi detské práce patrilo zbieranie hmyzu ("burgundiáše") z repy (hádzali ich do fľašiek a do járkov s vodou okolo tablí). Pleli jačmeň, čo znamenalo vytrhávať z neho "boláč" nožikmi s drevenou rúčkou ("stičky") a rastlinu nazývanú "kaša". Okrem toho, keď začalo vyrastať "žito", pleli z neho raž. Navyše chodili s dospelými pretrhávať či okopávať repu, pričom pracovný výkon detí bol normovaný jedným riadkom. Detskú prácu a súvislosti so školskou dochádzkou a rodinnými pomermi dokumentujú nasledovné príklady z výpovedí. Tak ako predchádzajúce ukážky ústnych výpovedí, aj ďalšie majú reprezentatívny charakter: *Mau som, hovorím, osem rokov a už som pretrhával repu. Jak došla jar, tak škola bola prázdna. Šecko išlo zarábať, jak sa hovorí*, muž 14, 1911. *Na Bačalu od devátich rokov som chodila, desať kilometrov odtiaľ o pět ráno, tolkoto prahu. Šak to išlo vám detí, vám lidí. Na to išli tam aj dvadsať, aj tridsať lidí*, žena 2, 1924. Alebo: *Nuž ale my sme chodili málo do školy, lebo keď sie mali devať, desať rokov, vás brala matka do práci Židovi. Čo si vedeu, to si spraveu*,

keť len jeden rádek si okopávajú lebo pretrhávajú... A keť si nespraveu dobre volačo, ešte ma ovalili z motyku mama. Utrápený, uplakaný... To bou život vtedy ťažký, muž 11, 1923 o prácach na Fízeši. Ako sa kládol dôraz na každý, čo i len drobný príjem v rodine, v tomto prípade školopovinných detí, svedčí i výpoveď ženy 17, 1920, ktorá situáciu súvisiacu s postojom jej matky, opisovala nasledovne: *Ani do školy nechodili, keť steli, aby sa volačo zarobilo. Aj som do školy málo chodila. To bola mati vinovatá. Tam som mosela isti čo to, za pár grajcarí. Mati len, nejdeš do školy, tam ideš vyrobiť volačo!* Pravidelný príjem generácie detí z poľnohospodárskych prác sa očakával po ukončení ľudovej školy. Aj žena 13, 1904 sa intenzívne podieľala na príjmoch rodiny od dvanástich rokov a *leďva čakali rodiči, aby skôr škola skončená bola, už aby sme mohli si ícť vyrobiť. Né jak čil, 30 rokov má a ešte chodí do školy.*

Okrem spomínaných prác sa na lokálnych panstvách vykonávali práce súvisiace s pestovaním tabaku a viniča. V zimných mesiacoch chodili ženy "skladať" tabak (t. z. vyhladzovať listy a ukladať ich spolu podľa určeného počtu) na Pereš. Sem chodili pracovať aj ženy z Doliny. Ostatné práce, súvisiace s jeho pestovaním, vykonávali v polovici 40. rokov 20. storočia počas sezóny poľnohospodárske robotníčky z Mako-va, Vysokej, Kelčova. Jedna z nich sa vydala do obce (žena 7, 1912). Tabak sa pestoval aj na Bačale, ale tu pracovali pri jeho spracovaní *ďévčence* z Novej Bane, Obýc, Valašskej Belej. Pracovali tu celú sezónu, na zimu kvôli skladaniu tabaku zostal na majeri len malý počet.

V priebehu roka pracovali muži aj ženy vo vinohradoch na spomínanom panstve Prélohy. Formou "napsámu" vykonávali všetky druhy prác súvisiace s pestovaním viniča (viazanie, strihanie, postrekovanie, oberanie, vozenia hnoja do vinohradov) a spracovaním hrozna - prešovanie v hajlochu na majeri. V skupinách pri ošetrovaní viniča pracovalo približne 18-20 mužov a žien. "Fusmanovi" na Prélohy chodili robiť aj robotníci z Mojmíroviec.

Čo sa týka stravovania, pre obdobie jarných a jesenných prác to znamenalo suchú stravu. Základným pokrmom, ktorý sa brával na roboty, bol *omastený chleba, jena cibula sa zebrała. Vtedy bol velice chudobný svet. Burgyňu čo sme pretrhávali, ruky umazané, špinavé a ta sme jedli tam chlieb omastený. A už kerá čo mala, slivku, jablko lebo hrušku. Mléko, čaj,* žena, 19, 1927. Chlieb, najmä ak bol suchý, si zvykli poliať čajom alebo vodou: *A čo som mala, mala som kúsek chleba vo valadinke, to bolo tam nakope nahádzané šetko, to bolo suché, na obed so išla ge kyblovi s vodu, polála ho s vodu a tak som ho jela. To bou mój obet,* žena 16, 1910. Pri zabezpečení vody sa ženy striedali ako "vodnárky".

Krátkodobé pracovné príležitosti poskytovali aj miestni majetnejší roľníci. Na poľnohospodárske práce a práce súvisiace s chovom dobytku si najímalo robotníkov alebo sluhov asi 10 rodín. V prvom rade tu bola žatva. Každé takéto hospodárstvo si vyžadovalo prácu 1-2 žencov (označenie, ktorým sa chápali 1-2 páry robotníkov, tvorených mužom a ženou). Zvlášť manželské páry, ktoré už mali deti, uprednostňovali "malé" žatvy, trvajúce približne 1 a pol týždňa pred "veľkými", viactýždňovými na panstvách. Pracovali za 11. metrák, zamestnávali sa obyčajne viac rokov stabilne u toho istého sedliaka. Jarné a jesenné práce si gazdovia zabezpečovali aj na báze odrábania. Ak vykonal majiteľ povozu požadované práce majiteľovi drobného poľnohospodárskeho majetku (napr. orbu, sejbu koňmo, prevoz), podľa dohody mu dlžník išiel odrobiť na roli napr. 3 dni. Podľa informácií, k sedliakom sa chodilo pracovať za naturálie - *za peňáze moc né.* Trvalú prácu s platom poskytovali paholkom, ktorí odchádzali slúžiť

už ako 12 roční chlapci. Tak isto to bolo v prípade dievčat-slúžok. Vykonanie drobnej práce za naturálie súviselo s existenčnou núdzou záujemcov o prácu, a nie so zamestnaneckým dopytom. Napr. zhádzanie hnoja na roli znamenalo 1 liter mlieka. Prípadne stabilne dotyčný krmil hovädzí dobytok, *ešte aj šečku mošeu ísť narezat' za liter mléka*. Robilo sa aj za chlieb, alebo iný potravinový produkt. Ženy chodili vypomáhať do domácností sedliakov pri rôznych prácach, ako napr. pri každotýždennom praní bielizne. Jedna žena z obce si privyrábala tým, že líčila steny interiérov domov.

Pracovné príležitosti v poľnohospodárstve v okolí a iných oblastiach Slovenska

Na jarné a jesenné práce odchádzali miestni obyvatelia aj do okolitých obcí. Na panstvo do Jatova chodili na repné a zeleninárske práce. Pretrhávali mrkvu na akord podľa vymedzených tabličiek, vyrezávali kapustu. Tu počas prác aj nocovali a mali zabezpečené stravovanie. Do Hrušťa chodili navliekať papriku na mletie. Nielen do týchto obcí, ale aj do Krškan, Ivánky zabezpečovali majitelia panstiev prepravu vozmi, ktoré sa pred odchodom sústreďovali na námestí Svätoplukova. Z obce išli v jeden deň i 3-4 vozy s robotníkmi. Pracovali i na panstve na Doline pri prácach súvisiacich s pestovaním repy na semeno ("štekrina"). Znamenalo to vysádzanie semena do pareniska, plánt "do ról", zber. Zájemcovia o robotníkov z okolitých panstiev dali oznam o počte potrebných pracovníkov, výške platu, odchode vybubnovať obecnému bubeníkovi. V čase nárazových prác dopyt krátkodobo prevyšoval počet záujemcov o prácu, takže tu bola možnosť výberu zo strany robotníkov podľa výšky platu.

Muži vyhľadávali aj prácu vo vinohradoch v oblastiach nachádzajúcich sa mimo obce. Odchádzali na bicykloch v malej skupine 2-3 predovšetkým okopávať vinohrady do Nitry, Hlohovca. Niektorí chodili aj oberať hrozno. Do vinohradov v Pezinku, Modry, Rače, Vajnor ich najímali majitelia na trhovisku - "na ringu" v Bratislave na "Firšnáli" (dnes námestie Šlobody). *Tam sme štáli. Kopat' vinohrady tým selákom. To jeden, dva, tri, štyri, pote. Tá partia, tá. Šak kedy sa dalo. Aj obírat' chodili volakeri. Nebolo roboty. Nebolo ničoho*, muž 9, 1914. U majiteľov pracovali krátkodobo - napr. 1 deň, týždeň. Takýmto spôsobom sa zdržiavali mimo Svätoplukova aj mesiac: *Tak širimu sme boli. Aj mesác, aj dva týňe. Jako sa trafilo*, muž 9, 1914. Bývanie a stravovanie bolo rôzne, podľa dohody s majiteľom. Bývali buď u vinohradníkov, napr. spávali v senníkoch, komorách, izbách alebo u niekoho cudzieho v podnájme. Denne dostávali navyše okrem platu 1 l vína, príp. i viac. Stravu si dopĺňali tak, že vždy jeden z nich zašiel do Svätoplukova pre potrebné produkty (napr. bravčovú masť). Zo skúmanej vzorky obyvateľov sa vyskytol jeden prípad muža, ktorý odišiel po žatve na panstvách v obci do iných lokalít na poľnohospodárske práce. Muž 14, 1911 pracoval takto v Majcichove a v Šahách. Z opýtaných niektorí slúžili mimo obce na hospodárstvach gazdov. Napr. žena 12, 1923 v Prievidzi, muž 11, 1914 v Hornom Štáli.

Za slobodna odovzdávali v zásade celý zárobok rodičom, takže sa obmedzovali v drobných osobných výdavkoch - *lebo čo ste donesli domov pár korún to matka potrebovala*, muž 11, 1914. *To sme dali otcovi, mame, a nemali sme my zas ničt, žena 2, 1924. Rodičom, šetko rodičom išlo. Z toho sme my nemali ničt. To išlo šetko do domu*, žena 4, 1920. *Ná šecko rodičom, to ani korunu sme si nenehali, to šecko výplata rodičom do ruky*, žena 6, 1917.

Avšak nebolo vylúčené, aby si napr. ako slobodné dievčatá, ktoré pracovali v cudzine alebo napr. v Nitre, nekúpili napr. odevné súčiastky a súrodencom drobné dary - tiež často odevné súčiastky, doplnky. Napr. žena nar. 1920 (žena 17) uviedla, že po 6 týždňoch žatevných prác v Čechách matke doniesla 100 korún, kúpila si *jemu skladanú sukňu za stovku*, drobné darčeky menším súrodencom (napr. čiapky). Sú aj také prípady, keď si slobodné dievčence, ktoré pomáhali doma, privyrábali napr. vo vinohradoch a finančný obnos mali pre seba (*už sme si za to tý šaty k hodom kúpili*, žena 1, 1929), prípadne sa to týkalo aj dievčat v službe (napr. žena 12, 1923). Ale napriek týmto konštatáciám sa vyskytli prípady, najmä vo vyššom veku slobodnej mládeže, keď mohli disponovať s vlastnými financiami, či ich časťou. Takáto zarábajúca mládež bola oproti synom majetnejších roľníkov vo výhode v disponovaní finančnej hotovosti, preto sa na nich mládenci z roľníckych rodín (*selácki synovci - chudobni synovci*) obracali s prosbou o drobný finančný obnos, ktorý im uhradili naturáliami (napr. potravinami tajne zobraťmi z domácnosti).

Zamestnanie v poľnohospodárstve v cudzine

Podľa informácií do roku 1918 sa vyskytol prípad, keď niekoľko Svätoplukovčanov spolu s obyvateľmi blízkych dedín bolo pod vedením sezónneho gazdu z Mojmiroviec na sezónnych prácach v Baranskej župe. Túto skutočnosť poznajú opýtaní z rozprávania svojich rodičov. Za prácou v poľnohospodárstve po r. 1918, vzhľadom na nové štátoprávne usporiadanie a politické okolnosti, odchádzali do Čiech, Francúzska a Nemecka vo funkcii sluhov na hospodárstvach a ako poľnohospodárski robotníci.¹³ Aj keď sa nedá tento jav presne kvantifikovať, výpovede svedčia o dôležitosti jeho miesta v pracovnej migrácii. O závažnosti poľnohospodárskych prác v Čechách svedčia všeobecné vyjadrenia popisujúce situáciu za 1. CSR, ako napr.: *Česi (prišli) sem a odtiaľto sa išlo tam za paholkov*, muž 11, 1914. Zo skúmanej vzorky 3 prípady považovali slúženie na hospodárstvach v Čechách v určitej etape svojho života za svoju rozhodujúcu zárobkovú činnosť. Napr. žena 17, 1920, za slobodna: *Ja som väčšinu po Čechách chodila. Od Vánoc do Vánoc sa slúžilo...* Slúžila na viacerých miestach. Pracovné podmienky a výška platu boli podľa toho, *u akého sedláka ste slúžili*. K pracovným povinnostiam patrilo *do sedmi hodín mať hotový dobytek, ošetrený, ná o sedmi hodinách už sme išli na pole. Ná to sme došli z pola a zas ošetriť dobytek*. Slúženie na rôznych miestach, medziiným aj v Čechách, považuje za svoje hlavné pracovné zameranie aj žena 15, 1915. Zamestnanie v Čechách sa viazalo k jednoročnej práci v zeleninárstve v obci Všetaty, kde odišla spolu s ďalším dievčaťom zo Svätoplukova. Obyčajne išlo o overené a sprostredkované pracovné miesta inými obyvateľmi skúmanej obce, ako napr. v tomto prípade: *To tam išla najprv jena, potom nás tam pošikovala*. Vo všeobecnosti sa považovali príjmy v Čechách za vyššie - slúžka v hospodárstve zarobila na Slovensku 80-90 korún, v Čechách 130. Odchádzalo sa však aj organizovane na niektoré poľnohospodárske práce. Napr. žena 17, 1920 ako 16 ročná išla so skupinou ďalších obyvateľov z obce, spolu v počte asi 22, na žatvu do Čiech do lokality Nový Dum pri Křivokláte. Išlo sa pod vedením sezónneho gazdu (*dau vybubnovať*) po ukončení žatvy (*tu som vyžala žatvu*) na miestnych panstvách.

Mládenci a dievčatá zo Šalgova na poľnohospodárskych prácach v Čechách. Rok 1936

Na celú poľnohospodársku sezónu (t. j. 10 mesiacov) nachádzali Svätoplukovčania prácu v Nemecku. Išlo o individuálne najímanie robotníkov. Pracovali u hospodárov na viacerých miestach, kde sa vyžadoval väčší počet pracovných síl. Zväčša pracovali spolu s inými robotníkmi na jednom mieste 2-3 "Šalgovčania", súrodenci, manželia alebo priatelia. Žena 4, 1920 takto pracovala za mesačný plat na hospodárstve pri Berlíne počas 2. svetovej vojny spolu s bratom, ktorý na tomto mieste zarábala po dva predchádzajúce roky, ešte s iným dievčaťom zo skúmanej obce. Spolu s nimi v tom čase pracovali už aj poľskí zajatci. Od roku 1939 pracovala po tri roky (čiže tri sezóny) v Nemecku aj žena 6, 1917, kam odišla spolu s manželom. Prvýkrát sa zamestnala pri "Lukenvalde", vzdialenom od Berlína asi 80 km, po 2 razy v dedine pri Lipsku. Po tom, ako sa jej narodilo dieťa, pracoval ešte 2 sezóny v Nemecku jej manžel. Mesačne zarobili jednotlivci asi po 100 mariek, z toho mohli posielat' domov iba časť, ktorá predstavovala 60 mariek (*z toho sme si dom postavili*, žena 6, 1917). V spomienkach na prácu v Nemecku okrem popisov úrovne hospodárenia vynikajú udalosti spojené zo začiatkom 2. svetovej vojny, prechodom vojska, vojenského letectva cez spomínané oblasti pri obsadení Poľska nemeckou armádou.

Dvaja z informátorov pracovali ako poľnohospodárski robotníci vo Francúzsku. Muž 11, 1914 ako 21 ročný pracoval dva celé roky v obci pri Varzy na juhu Francúzska. Odchádzal v transporte spolu s inými mužmi zo Svätoplukova, pričom vo Francúzsku boli porozdeľovaní do rôznych oblastí. Muž 8, 1912 bol vo Francúzsku na sezónu, kde robil so 4 Slováckmi z iných oblastí a Poliakmi. Obidvaja zarobené peniaze (išlo o 350 frankov mesačne) odosielali domov, kde im ich matky odkladali. Muž 8, 1912 zárobkom vyplatil role z parcelácie, ktoré zdedil po návrate po matke.

Zamestnanie v priemysle

Oblasť priemyslu v sledovanom období predstavovala minimálne zamestnanecké možnosti. V blízkom hospodárskom centre, v Nitre, vzdialenej od obce 6 km, v tom čase síce sídlilo viacero priemyselných podnikov, mesto sa však vyznačovalo najmä svojím obchodným a remeselníckym životom. Podľa údajov obyvateľov, v 30. až 40. rokoch 20. storočia pracovali v Nitre ako stáli robotníci dvaja muži zo Svätoplukova, ktorí boli zamestnanci Kramerovej tehelne: *Na bicygli do fabriky každý boží deň. Tolko rokov na bicygli ve dne, v noci, v lete, v zime.*¹⁴ Počas kampane niekoľko mužov pracovalo v cukrovare. Dvaja-traja muži pracovali príležitostne u živnostníkov (napr. u sódovára) ako pomocní robotníci, jeden z nich ako závozník v nábytkárskej firme. "Po fronte" niekoľkí muži chodili do mesta zasklievať okná vybité následkom bombardovania. Muž 14, 1911 sa snažil spolu s ďalšími zamestnávať v Nitre na stavbách: *My do Nitri sme chodívali, do mau bicygel, ten skôr našou robotu.* Na stavbách sa najímalo každodenne z 20-30 robotníkov uchádzajúcich sa o prácu. Muž 9, 1914 pracoval v 40. rokoch 3 a pol roka v leteckej továrni v Nitre: *Na bicygli som chodeu do roboty a peši, keď sa nedalo...* Chodievalo sa aj do iných miest - napr. na kampane do Šurian. Zopár mužov, ako aj napr. muž 8, 1912 odišli krátkodobo pracovať do Skleného na stavbu vojenských krytov: *Ešte nebola vojna, len sa chystala. To len také sezónne bolo. To sme sa kamarádi zebrale na bicygloch.*

V 40. rokoch pracovalo viacero mužov v priemyselných podnikoch v Nemecku. Muž 9, 1914, ako aj ďalší 3 muži zo Svätoplukova, pracoval 3 a pol roka v továrni na výrobu zbraní. Tu bývali na "lágri", 4-10 v izbe, stravovali sa v kantíne, kde platili mesačne. Išlo o oblasť pri Lipsku, kde zhodou okolností v blízkosti pracovala u seláku i žena 6, 1917 (*aj sme boli za nima*). Muž 11, 1914 pracoval v Nemecku v železnorudnej bani v roku 1939.

Po 2. svetovej vojne, už v 1946, odchádzali niektorí obyvatelia do Čiech, do oblastí vysídlených Nemcami: *Tu práca nebola na Slovensku. Tak sme hľadali v Čechách*, muž 11, 1914. Zamestnaneckí pionieri vytvárali informácie o možnostiach zamestnania pre ďalších záujemcov a do niektorých miest a v továrňach sa tým sústredili skupiny obyvateľov Svätoplukova, ako to bolo v zlievarni v Žandove: *Já som tam objaveu pre vácej lidí pracovisko. Tak z mojej dediny potom tam išlo hromada lidí. Já som tam došíkovau moc, s mojim bratom troch. A z tých kamarádov mojich bratov aj s rodínama tam šli, aj tam bývali.* Po ženbe prišla do Žandova aj jeho žena, kde pracovala v zlievarni ako brusička. Spomínaný muž bol predstaviteľom Slovákov, ktorých zastupoval pri riešení ich pracovných problémov s pracoviskom. Z opýtaných mužov tu pracoval aj muž 14, 1911. Žena 17, 1920 odišla pracovať v roku 1946 do "textilky" vo Varnsdorfe. Tri roky vo Varnsdorfe pracoval aj muž 8, 1912, kde bol spolu so sestrou. Pracovalo sa aj vo Vejprtech v textilnej továrni (3 roky žena 6, 1917 spolu s manželom, v Ústí nad Labem pracoval jej muž ako murár, ona bola po narodení detí v domácnosti. V Aši v textilnej továrni pracoval muž 9, 1914 s manželkou). Muži chodievali aj na kampane zberu a spracovania cukrovej repy do Mostu. Skupiny Slovákov aj obyvateľov pracovali aj na ďalších staniách cukrovarov (napr. Biliň).

Niektoré rodiny sa v Čechách usídlili, iní sa vrátili po krátkodobom pobyte, ale aj po mnohých, aj tridsiatich rokoch do Svätoplukova (žena 17, 1920). Niektorí sa vrátili pri príležitosti narodenia dieťaťa (žena išla porodiť do Šalgova, žena 12, 1923),

iní považovali svoj pobyt v cudzom prostredí za dočasný (*môjho to len do Šalgova táhlo*, žena 6, 1917). Podľa údajov obyvateľov 2-3 rodiny odišli za prácou do Kanady.

Služky

Okrem slúženia na hospodárstvach miestnych gazdov, ale aj na poľnohospodárskych majetkoch mimo obce (napr. v Čechách) a v domácnostiach majiteľov veľkostatkov (napr. u grófa Hunyadyho v Mojmirovciach žena 4, 1920) dievčatá už od 12 rokov (vo veku po vychodení ľudovej školy) chodievali slúžiť do mestských domácností, najčastejšie v Nitre - *Od mala som slúžila u Židov* (žena 16, 1910). Niektoré ženy sa viac zamieravali na slúženie, menej chodili na námezdné poľnohospodárske práce (*Já som tak nechodívala, já som slúžila...za slobona... Slúžila som od dvanástich rokov*, žena 12, 1923). Dievčatá vystriedali služby na viacerých miestach. Napr. žena 12, 1923 slúžila postupne v mestských domácnostiach v Partizánskom, slúžila aj v Nitre, v Komárne, na fare v Radošine. Dĺžka služieb bola rôzna. Podľa zmluvy pracovali na hospodárstvach rok (od Všetichsvätých do Všetichsvätých), avšak služby v mestských domácnostiach mali rôznu dĺžku - aj rok, mesiac, tri mesiace, i viac, podľa toho, ako dievčatám služba vyhovovala (podľa spôsobu zaobchádzania, stravovania). Pre zrušenie zmluvy existovala dvojtýždňová výpoveď. Aký sa kládol dôraz na zárobok vo forme obilia svedčí i fakt, že dievčatá kvôli žatvám na panstvách prerušovali dočasne pracovnú zmluvu (*aby bolo na chleba*, na ten čas ich poisťoval majiteľ veľkostatku), s tým, že zamestnávateľ im to obyčajne umožňoval. Na žatvu na veľkostatkoch sa uvoľňovali z práce i robotníci pracujúci napr. v Nitre (*lebo žatvu do nevyžau, ten bou hlaný* - muž 14, 1911). Prácu v mestských domácnostiach si hľadali individuálne, na základe osobných kontaktov či "šikovničiek". V Nitre boli dve šikovničky - jedna "židovská" pre židovské domácnosti a jedna katolícka. Mimo Slovenska na hospodárstva sprostredkoval prácu aj Úrad práce.

Príspevok osvetľuje prostredie obce z hľadiska zamestnaneckej štruktúry. Ekonomická situácia sledovaného obyvateľstva daná v rozhodujúcej miere vlastníctvom malých poľnohospodárskych majetkov (1-3 ha) ovplyvnila ekonomickú závislosť rodín na príjmoch z neroľníckych zamestnaní. Pre komplex týchto zdrojov zárobku je charakteristická ich nerovnomernosť v ročnom cykle, krátkodobosť a nestálosť. V optimálnej podobe príjmy pokrývali základné, najnutnejšie životné potreby. V zásade je však celková sociálna situácia popisovaná ako neustály zápas s nedostatkom prostriedkov na zabezpečenie najnutnejších či minimálnych podmienok na prežitie a týkajúcich sa stravovania, bývania či odievania. Je nesporné, že vyššie charakterizovaný jav ako jedna zo stránok života vytvárala pozadie formovania toho, čo nazývame termínom ľudová kultúra.

POZNÁMKY

- 1 Problematike neroľníckych zamestnaní na úrovni všeobecnych príčin vzniku dvojzamestnanosti a doplnkových zamestnaní v podmienkach Slovenska a jedného regiónu (Kysúc) sa zao-

- beral PRANDA, A.: Príčiny vzniku a rozvoja doplnkových zamestnaní na Kysuciach. I. časť - Slov. Národop., 13, 1965, s. 431-479, II. časť - Slov. Národop., 14, 1966, s. 3-64. TEN ISTÝ: K problematike výskumu dvojitého zamestnania (tzv. kovorolníctva). Slov. Národop., 15, 1967, 3-43. V týchto štúdiách sa nachádza aj obsiahla literatúra k jednotlivým druhom nerolníckych zamestnaní.
- 2 Ide o počet 600-803 obyvateľov na 1000 ha všetkej pôdy. Podľa Hustota poľnohospodárskeho obyvateľstva na 1000 ha všetkej pôdy. In: Atlas Republiky Československé. 1935, s. 24.
 - 3 Napr. v roku 1935 bolo v Nitrianskom okrese štatisticky 252-356 samostatných podnikateľov v poľnohospodárstve na 1000 obyvateľov v poľnohospodárstve zárobkovo činných. Iba ďalších sedem okresov v rámci Slovenska malo uvedenú najnižšiu kategóriu. Tvorili súvislé pásmo rozprestierajúce sa na západnom Slovensku. K siedmim okresom na prvom mieste patrí sledovaný okres aj podľa štatistického priemeru o podieli poľnohospodárskych robotníkov na 100 podnikateľov v poľnohospodárstve (206-292). Uvedené in: FALŤANOVÁ, L.: Hospodárske podmienky a zamestnanecká štruktúra nitrianskeho regiónu. Etnologické rozpravy 1997, č. 1-2, s. 153-160. Podľa Atlas Republiky Československé. Praha 1935, s. 24, 36.
 - 4 PRANDA, A.: K problematike výskumu dvojitého zamestnania, s. 7.
 - 5 PAVLÍK, V.: Hospodárska štruktúra Slovenska. Bratislava 1940, s. 35.
 - 6 V rozvoji vlastníctva pôdy zohrala svoju úlohu i parcelácia pôdy podľa pozemkových zákonov vydaných po r. 1918. Zväčša išlo o pozemky s rozlohou pol hektára, hektár i 2 hektáre a pre nových majiteľov, znamenali jedinou formu pozemkového vlastníctva. Nadobudnutie pôdy sa týkalo rodičov skúmaných jednotlivcov, príp. starých rodičov sledovanej skupiny a pre skúmanú generáciu mala význam na úrovni rodinnej, pokiaľ tvorili spoločnú domácnosť, neskôr sa stali ich vlastníci na základe dedenia. Splácanie pozemkov po parcelácii bolo pre ich nových vlastníkov v mnohých prípadoch problematické, pre solventnejšiu časť zase príležitosťou rozšírenia majetku (*starí rodiči poskupovali od tých kerí to ňevládali vplatiť*-žena 1, 1929). Zadlženosť nových majiteľov bola všeobecná: *šak šecko bolo zadlžené, tam sa platili úroki od úrokov* (muž 8, 1912).
 - 7 Zjednávalo sa napr. za tri, štyri (*keľ bola lepšá rola* - muž 3, 1915) q obilia od holda. Platilo sa buď peniazmi alebo obilím, hneď ako sa omlátilo. Výnosnosť bola rôzna: *Aj patnásť aj osemnásť metrov sa urodilo na hold'e, to už mosela biť dobrá rola, a sa urodilo aj šest metrov na hold'e* (muž 3, 1915).
 - 8 PRANDA, A.: Odchádzanie slovenských sezónnych robotníkov na poľnohospodárske práce. In: Slavistika-národopis. Bratislava 1970, s. 31-86. FALŤANOVÁ, L.: Sezónna migrácia poľnohospodárskych robotníkov. Slovenský národopis, 26, 1978, s. 73-82. Z iných odborov SARKOZI, Z.: Príspevok k dejinám slovenských poľnohospodárskych robotníkov (1918-1914). Historický časopis, 12, 1964, s. 75-103.
 - 9 PRANDA, A.: Odchádzanie slovenských sezónnych robotníkov. SLAVKOVSKÝ, P.: K problematike sezónnych zamestnaní na Orave (I. časť). Zborník Slovenského Národného múzea, 64, 1970, Etnografia 11, s. 105-114. Ten istý: Príspevok k problematike sezónnych zamestnaní na Orave (II. časť). Zborník Slovenského Národného múzea, 65, 1971, Etnografia 12, s. 149-166. MICHÁLEK, J.: K štúdiu života a kultúry sezónnych poľnohospodárskych robotníkov Myjavskej pahorkatiny. Slovenský národopis, 12, 1964, s. 275-284. MARGETIN, Š.: Sezónarstvo v podjavorinskej oblasti. Věstník NSČS při ČSAV A SNS pri SAV. 1965, č. 3-4, s. 34-40. BOŠKOVÁ, E.: Niektoré poznatky zo života sezónnych poľnohospodárskych robotníkov v oblasti Žiaru nad Hronom. Slovenský národopis, 9, 1961, s. 420-432.
 - 10 Z kategórií, ktoré reprezentovali veľké výmery pôdy, môžeme uviesť údaje o zastúpení veľkostnej skupiny nad 100 ha. V rámci Slovenska si jeho západ udržoval primát v zastúpení poľnohospodárskych majetkov nad 100 ha. Patril do dvoch najvyšších pásiem, z toho už okrem spomínaného Nitrianskeho do najvyššieho pásma (21-41 % poľnohospodárskej pôdy) prináležalo

- ešte ďalších 11 okresov západoslovenskej časti. Poľnohospodárske závody nad 100 ha v percentách poľnohospodárskej pôdy. In: Atlas, s. 36. Údaj o výskyte nádennictva podľa Dejiny Slovenska II. Bratislava 1968, s. 344.
- 11 Veľkostatkárske majere Karolský Pereš a Bačala existovali od 19. storočia. Karolský Pereš od r. 1891. Obidva mali pomerne väčší počet obyvateľov. Po prvej svetovej vojne kolonizovali na nich roľníkov na zvyškových majetkoch. Obidva majere už ako osady odčlenili zo svätoplukovského chotára r. 1956, a stali sa pod menom Bačala miestnou časťou novoutvorenej obce Veľká Dolina. V tom čase bolo na Karolskom Pereši 13 a na Bačale 45 roľníckych usadlostí. V 19. storočí panské pozemky vo Svätoplukove patrili grófom Károlyiovcem z Palárikova a po ich mene tu dostali mená osád Karolský Pereš a Karolské vinohrady. Podľa TAKÁČ, P.: Šalgov-Svätoplukovo. 1386-1986. Mojmirovce 1986. Ďalej Šalgov. Pre zaujímavosť, v r. 1921 bolo v obci 1216 obyvateľov a 214 domov. Šalgov, s. 13.
 - 12 Nitra. Zostavovateľ FOJTÍK, J. Bratislava 1977, s. 101. Sociálna situácia sa zhoršila najmä v čase hospodárskej krízy v rokoch 1931-1936, keď bolo vo Svätoplukove veľa nezamestnaných, odkázaných na verejnú podporu. Podľa hlásenia notárskeho úradu v Mojmirovciach v auguste 1931 do Nitry, pre nepriaznivú hospodársku situáciu nemá zaistenú zimnú výživu až 60% obyvateľov. Podľa Šalgov, 1986, s. 24-25.
 - 13 Po zmenách štátoprávneho usporiadania týkajúceho sa Slovenska, obmedzili sa možnosti odchádzania sezónnych robotníkov do južných uhorských žúp. Slovenský úrad práce prostredníctvom Ministerstva sociálnej starostlivosti uzavrel medzištátne zmluvy s Juhosláviou, Rakúskom, Francúzskom, Nemeckom, ba aj s Lotyšskom, kam však odišlo sotva niekoľko rodín. V rokoch 1919-1938 sa na základe týchto zmlúv sprostredkovala práca pre 221 853 poľnohospodárskych robotníkov zo Slovenska. Okrem toho, že sa odchádzalo na základe kolektívnych zmlúv, najmä v prvých povojnových rokoch odišlo asi 1000-2000 robotníkov na sezónne práce do Francúzska individuálnymi pasmi. V Čechách bolo umiestnených spolu v rokoch 1919-1938 269 460 sezónnych poľnohospodárskych robotníkov. Podľa SVETONĚ, J.: Obyvateľstvo Slovenska za kapitalizmu. Bratislava 1958. s. 176, 177.
 - 14 V dnešnom ponímaní Nitra predstavovala malé mesto. V roku 1930 žilo v Nitre 21 283 obyvateľov v 1945 domoch. Mesto nemalo veľa veľkých priemyselných podnikov, zato malo bohatý remeselný a obchodný ruch. Najpočetnejšiu skupinu v oblasti hospodárskeho života po roku 1918 tvorili drobní remeselníci, ktorých tu bolo 449, a živnostníci-obchodníci, ktorých bolo 290. V spomínanom prípade išlo o továreň založenú koncom 19. storočia. Od roku 1921 podnik niesol názov Ferrenit, Adolf Kramer a synovia. V medzivojnovom období to bola parná kruhová tehelňa, továreň na azbestocementové výrobky a pracovalo v nej 120-150 robotníkov. Z iných závodov môžeme spomenúť napr. továreň na výrobu umelého ľadu, ktorá zamestnávala čiastočne po celý rok 200 robotníkov, čiastočne len sezónnych robotníkov. Cukrovar mal okolo 200 zamestnancov. Boli tu aj podniky približne so 40-50 zamestnancami (sladovnía) alebo aj s alebo aj s 20. Zamestnaneckú situáciu v medzivojnovom období zhoršovala hospodárska kríza. Samé mesto malo roku 1934 597 priemyselných a 217 sezónnych nezamestnaných robotníkov. Nitra, s. 86-99.

THE CONDITIONS OF EMPLOYMENT IN THE FIRST HALF OF THE 20th CENTURY

Summary

In connection with research on the employment structure of the population of the Slovak countryside up to the first half of the 20th century, the question also arises of the employ-

ment opportunities formed by the area of employment designated in ethnology by the term non-agricultural employment. Other sources of income apart from farming, whether door to door selling, agricultural work for wages, employment in industry or other work formed an important part of the employment development of the rural population of Slovakia. The village of Svätoplukovo in the district of Nitra represents the type of lowland village where occurrence of this phenomenon, represented above all by agricultural work for wages was typical.

The sequence of employment opportunities was determined by the rhythm of agricultural work and its seasonality. In periods between agricultural work, the inhabitants sought other sources of income in the immediate and more distant surroundings, or they sought a more permanent income, often abroad.

The paper deals with the employment of the agricultural workforce in the most comprehensive way. It is concerned with the causal connections between the social position of families and individuals and employment in non-agricultural jobs. It looks at the employment-organizational aspect, food supply, housing on properties and the customs associated with doing agricultural work on estates. It is concerned with the employment structure in the framework of the family. A separate part of the paper is devoted to the problem of the involvement of children in the work process.

The paper elucidates the environment of the village from the point of view of employment structure. The economic situation of the studied population, mainly derived from ownership of small areas of agricultural land (1-3 ha) influenced the economic dependence of the families on incomes from non-agricultural employment. Uneven distribution through the year, short-termness and impermanence were generally characteristic of these sources of income. At best, the income covered the basic needs of life. Basically, the general social situation can be described as a constant struggle with inadequate resources to secure the most essential or minimal conditions for survival, in terms of food, housing and clothing. The phenomenon described above was undoubtedly one of the aspects of the life, which formed the background for the formation of that, which we call "folk culture".

This work was supported by VEGA, the Grant Agency for Sciences (Grant No.2/3028/98)

Vydáva Ústav etnológie Slovenskej akadémie vied v Slovak Academic Press, spol. s r. o.

Ročník 46, 1998, číslo 4
Vychádza štvrtročne

Hlavný redaktor:
Mgr. Dušan Ratica, CSc.

Výkonné redaktorky:
Mgr. Tatiana Krupová, PhDr. Zora Vanovičová

Redakčná rada: PhDr. Stanislav Brouček, CSc., Doc. Ľubica Droppová, CSc., PhDr. Božena Filová, CSc., PhDr. Milan Kiripolský, PhDr. Soňa Kovačevičová, DrSc., PhDr. Eva Krekovičová, CSc., PhDr. Jan Krist, Doc. Milan Leščák, CSc., PhDr. Martin Mešša, PhDr. Magdaléna Paríková, CSc., Prof. Ján Podolák, DrSc., PhDr. Zora Rusnáková, CSc., PhDr. Peter Salner, CSc., PhDr. Miroslav Válka.

Adresa redakcie: Jakubovo nám. 12, 813 64 Bratislava
Registr. č. 7091
Rozširuje, objednávky a predplatné (aj do zahraničia) prijíma
Slovak Academic Press, spol. s r. o. P. O. Box 57, Nám. Slobody 6, 810 05 Bratislava

SLOVAK ETHNOLOGY

Quarterly Review of the Institute of Ethnology of the Slovak Academy of Sciences
Vol. 46, 1998, Number 3

Editors: Dušan Ratica, Tatiana Krupová, Zora Vanovičová
Address of Editor: Jakubovo nám. 12, 813 64 Bratislava, Slovakia
Distributed by Slovak Academic Press, Ltd., P. O. Box 57, Nám. Slobody 6, 810 05 Bratislava, Slovakia and SLOVART G. T. G. Ltd., Krupinská 4, P. O. Box 152, 852 99 Bratislava, Slovakia

L'ETHNOLOGIE SLOVAQUE

Revue de l'Institut d'ethnologie de l'Académie slovaque des sciences
Année 46, 1998, No 3

Rédacteurs: Dušan Ratica, Tatiana Krupová, Zora Vanovičová
Adresse de la rédaction: Jakubovo nám. 12, 813 64 Bratislava, Slovaquie

SLOWAKISCHE ETHNOLOGIE

Zeitschrift des Ethnologischen Institutes der Slowakischen Akademie der Wissenschaften
Jahrgang 46, 1998, Nr. 3

Redakteure: Dušan Ratica, Tatiana Krupová, Zora Vanovičová
Redaktion: Jakubovo nám. 12, 813 64 Bratislava, Slowakei

SLOVENSKÝ NÁRODOPIIS

ISSN 1335-1303

MIČ 49 616

SAP
SLOVENSKÝ
NÁRODOPIIS